

Schmidt Richárd ügyvéd (Budapest)

A vágy titokzatos tárgya

Aszimmetrikus joghatósági és választottbíróági megállapodások

A globalizáció és az egyre komplexebbé váló nemzetközi tranzakciók egyik hatása a vitarendezésre, hogy az aszimmetrikus joghatósági és választottbíróági megállapodásokra a gyakorlat részéről egyre nagyobb az igény. Ennek ellenére a jogalkalmazás részéről sokszor ösztönös félelem és bizonytalanság övezi ezeket a sajátos fórumválasztó megállapodásokat, amelyek a felek számára nem egyenlő jogokat és kötelezettségeket biztosítanak. Emiatt célszerű először tisztázni a fórumválasztás fogalmát, célját és főbb típusait, majd az aszimmetrikus fórumválasztás okainak és fő problémáinak feltárása után megvizsgálni, hogy a fontosabb nemzetközi jogforrások hogyan szabályozzák ezeket a nem hagyományos vitarendező megállapodásokat.

I. Bevezetés

Kinek ne lenne csábító egy olyan joghatósági megállapodás, mely biztosítaná számára, hogy csak egy bizonyos ország bíróságai előtt fogható perbe, míg ő szabad belátása alapján választhat, hogy a vele szerződő féllel szemben ez utóbbi helyen vagy esetleg más országban indít peres eljárást? Sőt mi lenne, ha a választása nemcsak a pereskedés helyére vonatkozna, hanem kiterjedne a vitarendezés módjára is, így szabadon dönthetné el, hogy pert vagy inkább választottbíróági eljárás indít, míg szerződő partnerét nem illethet meg ilyen választási jog? Az ilyen és ehhez hasonló *aszimmetrikus fórumválasztó megállapodások* a nemzetközi gazdasági kapcsolatokban az utóbbi években igen elterjedtek, elsősorban az egyre komplexebbé váló – többszereplős, bonyolult biztosítéki rendszerekkel körülbástyázott – szerződések miatt, különösen a banki finanszírozás, illetve nagyobb projektek területén. Ennek ellenére a gyakorlatban egyfajta bizonytalanság és ösztönös félelem lengi körül az aszimmetrikus fórumválasztásokat, és a bíróságok még üzletszerű gazdasági tevékenységet folytató felek között – divatos megjelöléssel „B2B” (*business-to-business*) viszonyokban – sem fogadják osztatlan lelkesedéssel e klauzulákat. Az ilyen kikötéseket alkalmazók számára emiatt sokszor nem látható előre, hogy fórumválasztásuk ténylegesen kikényszeríthető lesz-e vagy sem. A Kúria jelenkori gyakorlatából mindössze egyetlen közzétett határozat ismert, melynek kapcsán az aszimmetrikus fórumválasztás problémája felmerült, és jóllehet az adott ügy végül más kérdésen dőlt el, a három bírói szint részben egymásnak ellentmondó dön-

tései alapján az effajta fórumválasztások hazai jogi megítélése sem egyértelmű.¹

A fentiekre tekintettel a jelen tanulmányban az alábbi alapvető kérdésekre keressük a választ:

a) Mi a fórumválasztó megállapodás fogalma, célja, joghatása?

b) Hogyan osztályozhatók a fórumválasztó megállapodások? Mikor aszimmetrikus egy fórumválasztó megállapodás?

c) Miért alkalmaznak a felek aszimmetrikus fórumválasztást, és melyek az ilyen megállapodások fő elméleti problémái?

d) A fontosabb nemzetközi jogforrások kezelik-e, és ha igen, hogyan az aszimmetrikus fórumválasztó megállapodásokat?

II. A fórumválasztó megállapodásokról általában

1. Terminológia

A fórumválasztó megállapodások kapcsán jelenleg *nincs egységes terminológia* a szakirodalomban. Már a fórumválasztó megállapodás fogalmának terjedelme sem egyértelmű, hogy az vajon (i) szűk értelemben csak a rendes bírósági rendszerben értelmezendő – joghatósági, hatásköri, illetékességi – megállapodásokat jelöli, vagy (ii) tágabb értelemben magában foglalja a választottbíróági vitarendezést is.

1 BH 2019.12.325. szám alatt közzétett eseti döntés.

Az első, többséginek mondható megközelítésre példa a választottbíráskodásra vonatkozó kortárs jogirodalom egyik jeles képviselője, Gary B. Born, aki a „*forum selection agreement*” megjelölés alatt csak az állami bíróságok kikötését érti.² A második, kisebbségi álláspont képviselője a fenti jogterület másik neves képviselője, William W. Park, aki a „*forum selection*” fogalmát mindkét fenti típusú vitarendezési megállapodásra alkalmazza.³ Jelen tanulmányban a fórumválasztást a második, *tágabb* terjedelemben használjuk, akként, hogy az felöleli mindkét fent említett jogvitarendezési mechanizmusban történő megállapodást.

A terminológiai probléma folytatódik, ha tovább vizsgáljuk a fórumválasztó megállapodásokat, immáron a feleket illető *jogok és kötelezettségek* alapján. Míg „hagyományos” fórumválasztó megállapodás megkötése esetén a felek jogai és kötelezettségei általában szimmetrikusak, kölcsönösek, egyenlőek, azokat a „nem hagyományos” fórumválasztó megállapodásokat, melyekben a fenti kölcsönösség nem maradéktalanul teljesül, a nemzetközi szakirodalomban és gyakorlatban a legváltozatosabb jelzőkkel illetik. Így az irodalomban és a gyakorlatban a teljesség igénye nélkül az alábbi jelzők fordulnak elő: aszimmetrikus, egyoldalú, opciós, hibrid, komplex, alternatív, megengedő megállapodások, hogy csak a leginkább elterjedt megnevezéseket említsük.⁴ A jelen tanulmányban a fórumválasztó megállapodások osztályozásánál bontjuk ki a később hivatkozott típusok lényegi tulajdonságát, azzal, hogy véleményünk szerint az *aszimmetrikus* jelző tükrözi leginkább azokat a „nem hagyományos” fórumválasztó megállapodásokat, melyek kapcsán a felek jogai és kötelezettségei eltérők, s emiatt a legtöbb elméleti és gyakorlati problémát okozzák. Végül megjegyezzük, hogy a jelen tanulmány az üzletszerű gazdasági tevékenységet végző felek közötti „B2B” kapcsolatokra fókuszál, így nem képezik tárgyát az ún. gyengébb felekkel – jellemzően munkavállaló, fogyasztó, biztosított – kötött fórumválasztó megállapodások. Fórumválasztó megállapodás terminus alatt itt így a „kereskedők” közötti vitarendezési megállapodásokat értjük.

2. A fórumválasztás fogalma, természete

A tág értelemben vett vitarendezési megállapodásokon belül egy jól elkülöníthető csoportot alkotnak azok a megállapodások, melyek alapján a felek jogvitájukat egy harmadik fél (*fórum*) bevonásával kívánják megoldani, amely a felekre kötelező, végrehajtható döntést hoz. A fórumválasztás több síkon értelmezhető. A fórumválasztás egyrészt felfogható az állami „rendes” bíróságok és magánbíróságok két dimenziója közötti választásként is, amikor a felek arról döntenek, hogy „kiszereződnek” az állam bírói hatalma alól, és vitájukat választottbírói útra utalják. Ez esetben maguk a felek az általuk meghatározott eljárásrend szerint megalakuló „magánbíróság” elé viszik jogvitájukat, kvázi maguk hozzák létre a fórumot. A fórumválasztás ugyanakkor felfogható az állami bírósági rendszeren belül, az ügyek elosztásának különböző szintjein, a joghatóság, hatáskör és illetékesség vonatkozásában. Ez esetben a felek az állami bírósági rendszerben már létező fórumok közül választanak. A fórumválasztás így vagy választottbírói megállapodás (*compromissum, clausula compromissoria*), vagy joghatósági megállapodás (*prorogatio fori*) megkötésével valósul meg.

A fentiek alapján a fórumválasztó megállapodást a felek olyan *megállapodásaként* jellemezhetjük, melyben a felek vállalják, hogy meghatározott jogvitájukat egy általuk megjelölt harmadik fél (*fórum*) elé utalják, mely a felekre kötelező, állami kényszerrel végrehajtható döntést hoz. A fórumválasztás anyagi jogi (magánjogi) és eljárásjogi (közjogi) elemeket egyaránt felmutató jogintézmény.

Keletkezését tekintve *anyagi jogi* jellegű, mivel a felek szerződési szabadságukkal élve egy magánjogi ügyletbe foglalják azon ígéreteiket, hogy jogvita esetén annak elbírálása érdekében milyen fórumhoz fordulnak, illetve adott esetben azt is, hogy milyen fórumhoz való fordulástól tartózkodnak. Jóllehet a fórumválasztás közvetlen célja eljárásjogi, azonban végső célját és értelmét tekintve is inkább anyagi jogi jellegű, hiszen alapvetően a fél anyagi jogának érvényesítését és védelmét szolgálja. Bizonyos jogrendszerekben – jellemzően az angolszász országokban – a fórumválasztás további anyagi jogi jellemzője, hogy amennyiben a fél megszegi a fenti ígéretét, akkor a sérelmet szenvedett fél egyrészt kártérítést követelhet, másrészt külön bírói jogvédelmet igényelhet ún. pertiltó meghagyás (*anti-suit injunction*) formájában. Ezen magánjogi vonulat a római jogban és ezt követően a római-germán rendszerekben még több évszázadon keresztül tetten érhető – jellemző példa, hogy a felek a választottbírói megállapodások megszegését sokáig bírsággal (*poenae stipulatio*) szankcionálták.⁵ Joghatósági megállapo-

2 GARY B. BORN: *International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2009. 67–68.

3 WILLIAM W. PARK: *Bridging the Gap in Forum Selection, Harmonizing Arbitration and Court Selection Clauses*. Transnat'l L. & Contemp. Problems 19 (1998).

4 Merrett az alábbi megnevezéseket említi: *unilateral, hybrid, one-way, one-sided clauses*. LOUISE MERRETT: *The Future Enforcement of Asymmetric Jurisdiction Agreements*. International and Comparative Law Quarterly 11 October 2017. 40. Draguiev a következő megnevezéseket említi: *unilateral, one-sided, optional, asymmetrical, hybrid, split clauses*. DEYAN DRAGUIEV: *Unilateral Jurisdiction Clauses: The Case for Invalidity, Severability or Enforceability*. Journal of International Arbitration 31, no. 1 (2014) 19.

5 KECSKÉS LÁSZLÓ: *A választottbíráskodás történeti alapjai*. In: Választottbírók könyve. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 45. Ugyanakkor a kontinentális Európában a felvilágosodás korára már a választottbíráskodás processzuális felfogása vált jellemzővé a mértékadó kontinentá-

Tanulmány

dások kapcsán további anyagi jogi jellemző, hogy az – burkolt, közvetett – jogválasztást is jelent, hiszen a kikötött bíróság saját *lex foriját* fogja alkalmazni az alkalmazandó jog megválasztására is.⁶

A fenti anyagi jogi elemek mellett a fórumválasztás számos *eljárásjogi* jellemzővel bír. A fórumválasztás tárgya eljárásjogi jellegű, hiszen a szerződéses „szolgáltatás” tárgya az, hogy a fórumválasztó megállapodásban részes fél egy állami bíróság előtt mit tesz vagy mitől tartózkodik. A fórumválasztás kereteit is a közjog adja meg, hiszen a felek szerződéses szabadságát a közjogi szabályok korlátozzák, így – a kötelező alakiságok betartásán túlmenően – a felek akármilyen fórumot nem jelölhetnek ki jogvitájuk elbírálására. Bizonyos jogvitákat választottbírói útra lehet bocsátani – ennek körét az ún. objektív arbitrábilitás jelöli ki –, míg más jogvitákat csak rendes bíróságok folytathatnak le, s az utóbbiak közül a felek nem bármely típusú jogvitára választhatnak bármely bíróságot, hanem csak meghatározott típusú, jellemzően kereskedelmi-vagyonjogi ügyek kapcsán köthetik ki azt a bíróságot, mely egyébként hatáskörrel rendelkezik.

A felek által választott fórumnak az a joga, illetve kötelezettsége, hogy a felek jogvitájában eljárjon és döntsön, valójában csak részben származik maguktól a felektől. A felek – relatív hatályú – fórumválasztó megállapodása elsősorban a feleket kötelezi arra, hogy a kikötött fórumhoz forduljanak jogvédelemért a meghatározott jogvita elbírálása végett. A kikötött fórumnak ezt követően – típusától függően közjogi (lásd rendes bíróság) vagy magánjogi (lásd választottbírói bíróság) – kötelezettsége keletkezik a jogvita elbírálására, azzal, hogy saját kompetenciáját mindvégig maga jogosult és köteles vizsgálni. Így bármilyen fórumválasztást is tartalmazzon a felek magánjogi megállapodása, annak kikényszerítése már a közjog világába tartozik. További közjogi eleme a fórumválasztásnak, hogy a választott fórum által hozott határozat végrehajtására állami kényszer útján kerül sor, akár belföldön, akár külföldön. E kettős anyagi és eljárásjogi természetük miatt a fórumválasztó megállapodásokat az anyagi és eljárásjog határán elhelyezkedő sajátos „*sui generis*” szerződésnek tekinthetjük.⁷

3. A fórumválasztás célja

Arra a kérdésre, hogy a felek lényeges nemzetközi elemet tartalmazó jogvitájában fordulhatnak-e valamely állam bíróságához jogvédelemért, az adott állam joghatósági szabályai adják meg a választ. Kiindulási pontként – Balla, illetve Szászy nyomán – az állami bírói joghatóság három alapvető formáját különböztethetjük meg: kizárólagos joghatóságot (*competentia internationalis exclusiva*), mely azt jelenti, hogy az állam az eljárás és döntés jogát bizonyos ügyekben magának tartja fenn; kizárt joghatóságot (*competentia internationalis exclusa*), mely értelmében az állam más ügyekben az eljárást és döntést kizárja; és végül a versengő, párhuzamos, akcidentális joghatóságot (*competentia internationalis competentia internae*), mely kapcsán az állam saját joghatósága mellett elismeri más állam joghatóságát is. A kizárólagos, illetve kizárt joghatóság feltétlen, és csak az ügy természetére van tekintettel, mivel az állam az eljárás és döntés jogát annak megfelelően tartja fenn vagy zárja ki, hogy van-e az ügyre illetékes bíróság. Ezzel szemben a versengő joghatóság feltételes, mivel az ügy természetén kívül egy további tényelemtől, az adott országhoz való kapcsolattól is függ.⁸ Emiatt a versengő joghatóság esetében a felek jogvitájára különböző országok bíróságai rendelkezhetnek joghatósággal az ügy egyedi tényei alapján: a felek székhelye, lakóhelye mellett felmerülhet a szerződés teljesítésének helye, a károkozás, illetve kár bekövetkezésének helye szerinti, vagy valamelyik fél fióktelepe vagy végrehajtható vagyona szerinti ország bíróságainak joghatósága, hogy csak néhány jellemző példát említsünk.

A különböző államok egymással „versengő” joghatóságai a nemzetközi jogvitákat igencsak kiszámíthatatlanná teszik. A fórumválasztó megállapodások gyökere az egyes nemzeti jogalkotók által a felek számára – a fenti *kiszámíthatatlanság enyhítése érdekében* – biztosított magánautonómia, mely alapján a gazdasági szereplőknek a jogszabály által megengedett körben és módon lehetőségük nyílik arra, hogy vitájukat az általuk megjelölt fórum elé utalják. A fórumválasztás célja elsősorban az előreláthatóság és ezáltal a költséghatékonyság biztosítása. Az állam bíraskodási képessége alóli kizáródás – azaz választottbírói megállapodás megkötése – esetén a fenti célokhoz még továbbiak is társulnak, így a neutralitás, a szakértelem, a gyorsaság, a nyilvánosság kizárása stb.

lis jogrendszerekben. Ld. az 1793. évi porosz és 1806. évi francia perjogi kodifikációkat, melyek az elméleti felfogásra is jelentős hatással voltak. KECSKÉS LÁSZLÓ: *Választottbíráskodás a középkorban és nemzeti szabályozásainak kialakulása*. In: *Választottbírók könyve*. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 67–68.

6 BURIÁN LÁSZLÓ – KECSKÉS LÁSZLÓ – VÖRÖS IMRE: *Magyar nemzetközi kollíziós magánjog*. Budapest, Logod Bt., 2002. 296.

7 A választottbírói szerződés kapcsán a kettős természetű vagy *sui generis* szerződésnek tipizálás mára széles körben elfogadott nézet, ami álláspontunk szerint a joghatósági megállapodásra is megfelelően irányadó. A választottbírói szerződés tipizálásával kapcsolatosan ld. ÚJLAKI LÁSZLÓ: *A választottbírói szerződés jogági elhelyeztettsége és tipológiája*. Jogtudományi Közlöny. 1991/11. sz. 216–225.

8 Szászy István az 1979. évi nemzetközi magánjogi kodifikációt majd két évtizeddel megelőző *Nemzetközi polgári eljárásjog* című művében még illetékességi oknak nevezi ezt a kapcsolatot, manapság a „joghatósági ok” terminus lenne a megfelelő. SZÁSZY ISTVÁN: *Nemzetközi polgári eljárásjog*. Budapest, KJK, 1963. 322–323. Ugyanígy Balla, aki talán az első magyar jogász, aki a joghatósággal kapcsolatos kérdésekkel tudományos igénnyel foglalkozott. BALLA IGNÁC: *Magánjogi joghatósági szabályaink rendszere*. In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések*. Új folyam XXII. 1931. 326.

4. A fórumválasztás joghatása, gyakorlati következménye

A fórumválasztásnak két alapvető joghatása van, melyet szokásos a pozitív és negatív ellentétpár mentén tárgyalni. A *fórumválasztás pozitív hatása*, hogy a feleket arra kötelezi, hogy a meghatározott jogvitájukat a választott fórum elé vigyék, ezáltal a fórumválasztó megállapodás – tág értelemben vett – hatáskört ruház a felek által választott fórumra. A *fórumválasztás negatív hatása*, hogy a feleket arra kötelezi, hogy a meghatározott jogvitát ne vigyék a választott fórumtól eltérő fórum elé, így más fórum – tág értelemben vett – hatáskörét a jogvitára nézve kizárja.⁹ A későbbiekben látni fogjuk, hogy a pozitív és negatív hatás nem minden fajta fórumválasztásnál érvényesül. A fórumválasztás gyakorlati jelentősége alapvetően három mozzanatban ragadható meg. Egyrészt a fórumválasztás jelentősen korlátozza azt, hogy a felek közötti jogvita az érdemi kérdéseket megelőzően olyan eljárási kérdések körül forogjon, melyekre költséges bizonyítást kell lefolytatni, késleltetve az ügy érdemi befejezését (például fennáll-e a fórum általános joghatósága az alperes lakóhelye alapján, vagy különös joghatósága a szerződés teljesítésének helye alapján stb.). Fórumválasztó megállapodás esetén már legalább ebben a körben nem kell terjedelmes, olykor szakértői kompetenciát igénylő vizsgálatot lefolytatni, így a *fórum hatáskörének fennállásával kapcsolatos bizonyítás* magára a fórumválasztó megállapodás létrejöttére, érvényességére korlátozódik. Másrészt a fórumválasztás annak a lehetőségét is jelentősen csökkenti, hogy az alperes egy másik fórum előtt ún. torpedókereset előterjesztésével *párhuzamos eljárást* indítson, esetleg egy olyan határozatot hozva, amely összeegyeztethetetlen lesz az első, ún. alapeljárásban hozott döntéssel. Harmadrészt, amennyiben a választott fórum előtti eljárásban jogerős döntés születik, és azt a fórumtól eltérő országban kell végrehajtani, fórumválasztó megállapodás megléte esetén a végrehajtás helye szerinti külföldi bíróság jóval *korlátozottabb körben vizsgálhatja felül* az ítéletet hozó fórum hatáskörét s tagadhatja meg a jogerős döntés elismerését, illetve végrehajtását.

9 A „hatáskör” fogalmát itt nem a polgári perrendtartások szerinti hatáskör értelemben, hanem a legtágabb értelemben használjuk, mely magában foglalja kontextustól függően a rendes bírósági joghatóságot, hatáskört, illetékességet, valamint a választottbírói hatáskört is. A hatáskör tág fogalmára ld. Szász osztályozását, aki hét szinten határozza meg a tágabb értelemben vett bírósági hatáskört: 1) az állam nemzetközi jogi bíraskodási képessége (*facultas iurisdictionis*); 2) az állam bíróságainak hatáskörét más állam bíróságaival szemben, ami a joghatósággal azonos (*iurisdiction internationalis*); 3) a polgári perútra tartozás miatt fennálló polgári bírósági hatáskör; 4) tárgyi hatáskör az adott eljárásra, ami a polgári perrendtartás szerinti hatáskört jelenti; 5) funkcionális hatáskör az ügy első-, másodfokú stb. elbírálására; 6) személyi hatáskör, ami manapság leginkább muzulmán, illetve egyes ázsiai, afrikai országokban jelentős; 7) területi hatáskör, ami a polgári perrendtartás szerinti illetékesség fogalmával azonos (*competentia loci*). Ld. SZÁSZ: i. m. 315–316.

III.

A fórumválasztó megállapodások osztályozása

Mivel a fórumválasztó megállapodások a felek magánautonómiájában gyökereznek, kis túlzással csak a jogász képezet – és a jogszabályok bírói értelmezése – szab határt a lehetséges típusoknak. A szakirodalomban széles körben elfogadott, egységes osztályozásról, illetve terminológiáról nem beszélhetünk, így jelen tanulmány keretében a gyakorlatban leginkább előforduló alábbi típusok szerint osztályozzuk a fórumválasztó megállapodásokat:

- a) homogén és heterogén vagy „hibrid”,
- b) kizárólagos és nem kizárólagos,
- c) opciós,
- d) aszimmetrikus.

1. Homogén és heterogén vagy hibrid

A fórumválasztó klauzulák osztályozhatók aszerint, hogy egy- vagy többfajta vitarendezési módot írnak-e elő. Így egy olyan joghatósági klauzula, mely kizárólag „rendes” állami bíróságok joghatóságát köti ki, vagy egy klasszikus választottbírói megállapodás az ún. homogén csoportba sorolható. Ezzel szemben a gyakorlatban előfordulnak olyan klauzulák, melyek több – egymást kizáró – vitarendezési módot kombinálnak, így például az alábbi vitarendező megállapodás ilyen hibrid megállapodásnak minősül: „Bármely jelen szerződésből eredő jogvitát az angol bíróságok döntenek el, melyek joghatóságát a felek kikötik domicéliumukra tekintet nélkül; ugyanakkor bármely fél választhat úgy, hogy a jogvitát választottbíró-ság elé utalja. Az ilyen választást az egyik fél által a másik félhez intézett írásbeli közléssel lehet gyakorolni, legkésőbb 21 napon belül attól az időponttól, hogy az egyik fél arról értesíti a másik felet, hogy a jelen szerződés alapján jogvita keletkezett.”¹⁰

Látható, hogy a fenti esetben a felek alapvetően rendes bírósági vitarendezést kötnek ki, de emellett meghatározott eljárás szerint kezdeményezhetnek választottbíráskodást is. Természetesen ennek fordítottja is elképzelhető, amikor a felek választottbíráskodásban állapodnak meg, de emellett valamelyikük vagy mindkettő rendes bírósághoz is fordulhat. Az ilyen többfajta vitarendezési módot

10 A vitarendező klauzula az angol bíróságok által eldöntött. Messinaki Bergen-ügyből származik. „Any dispute arising under this charter shall be decided by the English courts to whose jurisdiction the parties agree whatever their domicile may be: Provided that either party may elect to have the dispute referred to arbitration Such election shall be made by written notice by one party to the other not later than 21 days after receipt of a notice given by one party to the other of a dispute having arisen under this charter.” SIMON NESBITT – HENRY QUINLAN: *The Status and Operation of Unilateral or Optional Arbitration Clauses*. Arbitration International, Volume 22, Issue 1. 135–136.

Tanulmány

kombináló fórumválasztó megállapodásokat szokás a gyakorlatban a heterogén vagy a hibrid jelzővel illetni.

2. Kizárólagos és nem kizárólagos

A kizárólagos és nem kizárólagos dichotómia olyan osztályozás, mely a joghatósági megállapodások kapcsán a normativitás szintjén is megjelenik. Kizárólagos joghatósági megállapodás esetén a felek egy ország bíróságának, illetve bíróságainak joghatóságát kötik ki, és ezzel együtt minden más ország fórumának joghatósága kifejezett vagy hallgatólagos kizárásra kerül. Nem kizárólagos megállapodás esetén a felek úgy kötik ki bizonyos állam(ok) bíróságainak joghatóságát, hogy ezzel párhuzamosan más állam bíróságának joghatóságát nem zárják ki. Az alábbiakban az A) és B) pontban egy-egy gyakorlati példa található kizárólagos és nem kizárólagos megállapodásra:

A) „A jelen szerződésből eredő jogvitákra a magyar bíróságok rendelkeznek kizárólagos joghatósággal.”

B) „A jelen szerződésből eredő jogviták megindíthatók a magyar bíróságok előtt, anélkül, hogy ez korlátozná bármely más bíróság joghatóságát a saját joga szerint.”

A kizárólagos és nem kizárólagos klauzulák közötti különbséget a megállapodások pozitív, illetve negatív hatásaival lehet megragadni. Míg a kizárólagos joghatósági megállapodásnak főszabályként pozitív hatása (prorogáció) és negatív hatása (derogáció) is van, mivel egyrészt „joghatósággal ruházza fel” a kikötött bíróságot (*forum prorogatum*), és „megvonja a joghatóságot” minden más bíróságtól (*forum derogatum*), addig a nem kizárólagos joghatósági megállapodásnak csak pozitív hatása van, és nem rendelkezik negatív hatással. A helyzetet azonban bonyolítja, hogy a felek nem mindig szabatosan fogalmaznak, így a gyakorlatban gyakran előfordulnak az alábbihoz hasonló joghatósági kikötések.

C) „A jelen szerződésből eredő jogviták a magyar bíróságok előtt megindíthatók.”

Míg az A) és B) pont alatti esetről viszonylag nagy biztonsággal eldönthető, hogy kizárólagos vagy nem kizárólagos joghatósági megállapodásról van-e szó, addig a C) pont szerinti megállapodás esetén nem egyértelmű, hogy melyik csoportba tartozik, ugyanis sem arról nem rendelkezik, hogy a magyar bíróságok joghatósága kizárólagos, sem arról, hogy más országok bíróságainak joghatósága kizárt. Ilyen esetben a gyakorlati jogalkalmazó alapvetően két segítséghez folyamodhat: egyrészt az ügy tényállásához, melyből következtetni lehet arra, hogy a felek feltehető akarata mire irányult; másrészt a jogalkotóhoz, mely sokszor vélelmet állít fel arra, hogy a joghatósági megállapodást kizárólagosnak kell tekinteni.

A helyzetet még tovább bonyolítja, hogy elképzelhető olyan joghatósági megállapodás is, mely alapján a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy kizárólag kettő vagy több, de zárt számú ország bíróságai előtt kezdeményeznek jogvitát (*nem egyedi kizárólagos megállapodások*).

D) „A jelen szerződésből eredő jogvitákat a Pécsi Törvényszék előtt vagy a Párizsi Kereskedelmi Bíróság előtt kell megindítani, minden más bíróság joghatóságának kizárásával.”

Sőt olyan joghatósági megállapodás is előfordul, hogy mindegyik fél számára egy-egy ország bíróságainak joghatóságát kötik ki, és mindegyik fél kizárólag ezek előtt kezdeményezhet jogvitát (*kölcsönösen egyedi kizárólagos megállapodás*).

E) „Jelen szerződésből eredő jogviták esetén peres eljárást az eladó ellen kizárólag a német bíróságok előtt, a vevő ellen kizárólag a francia bíróságok előtt lehet indítani.”¹¹

Míg a jogirodalom alapján a nem egyedi megállapodások esetében kétséges, hogy egyáltalán valódi kizárólagos joghatósági kikötésről van szó, a kölcsönösen egyedi kizárólagos megállapodások olyan valódi kizárólagos joghatósági megállapodások, melyek annyiban rendhagyók, hogy pozitív hatásuk nincs, csak negatív.¹²

3. Opció

A gyakorlat használja az opciós megállapodások fogalmát is, melynek lényege abban ragadható meg, hogy az opcióval nem rendelkező fél csak egy meghatározott fórum előtt indíthat vitarendezést, míg az opcióval rendelkező másik fél ez utóbbi fórumon kívül jogosult a jogvitát saját döntése alapján egy vagy több másik fórum elé vinni.

F) „A bank és az ügyfél közötti kapcsolatokra a luxemburgi jog az irányadó. Az ügyfél és a bank közötti esetleges perek a luxemburgi bíróságok kizárólagos joghatósága alá tartoznak. A bank azonban fenntartja a jogot, hogy az ügyfél lakóhelye vagy bármely más joghatósággal rendelkező bíróság előtt eljárjon, a fent említett joghatóság választása hiányában.”¹³

G) „Jogvita esetén [...] az eladónak 8 napos határideje van eldönteni, hogy a vevőnek a keresetét a holland bíróság vagy a klauzula szerint meghatározott választottbíróság előtt kell előterjesztenie. Amennyiben az opciót a fen-

11 A példa a később ismertetésre kerülő C-23/78. sz. Nikolaus Meeth – Glacetal SARL ügyben 1978. november 11. napján hozott ítélet alapjául szolgáló ügyből származik.

12 A nem egyedi megállapodásokkal kapcsolatban Keyes és Marshall azon az állásponton van, hogy ezek nem kizárólagos megállapodások. Ld. MARY KEYES – BROOKE ADELE MARSHALL: *Jurisdiction agreements: exclusive, optional and asymmetrical*. Journal of Private International Law. Vol. 11, No. 3. 359–360.

13 „Les relations entre la banque et le client sont soumises au droit luxembourgeois. Les litiges éventuels entre le client et la banque seront soumis à la juridiction exclusive des tribunaux de Luxembourg. La banque se réserve toutefois le droit d'agir au domicile du client ou devant tout autre tribunal compétent à défaut de l'élection de juridiction qui précède.” Arrêt n° 983 du 26 septembre 2012 – Cour de cassation – Première chambre civile. https://www.courdecassation.fr/jurisprudence_2/premiere_chambre_civile_568/983_26_24187.html (2020.07.20.).

ti határidőben nem gyakorolja, a vevő maga válik jogosulttá a választásra.”¹⁴

Az F) és a G) pont alatti esetekben a felek gyakorlatilag egy alakító jogot – háború előtti magánjogunk terminológiáját kölcsönvéve ún. „hatalmasságot” – biztosítanak az opcióval rendelkező fél részére, aki aztán *egyoldalú nyilatkozattal* jogosult meghatározni, hogy a felek jogvitája melyik fórum előtt folyjon le. Joggal tehető fel a kérdés, hogy az opciós megállapodások mutatnak-e fel egyáltalán bármilyen különbséget a nem kizárólagos megállapodásokhoz képest. Annyiban kétségtelenül nem, hogy mind a nem kizárólagos megállapodás, mind az opciós megállapodás lehetővé teszi a felek által választott fórumtól eltérő fórum előtti vitarendezést. Annyi különbséget azonban lehet közöttük tenni, hogy egy nem kizárólagos fórumválasztó megállapodás ezt hallgatólagosan teszi, addig az opció kifejezetten ruházza fel valamelyik vagy mindkét felet ezzel a joggal. Ezen túlmenően látható, hogy a heterogén vagy hibrid megállapodások szükségszerűen opciós megállapodások is, mivel vagy a választottbíráskodás a választható opció az alapértelmezett rendes bírósági vitarendezéshez képest, vagy fordítva.

4. Aszimmetrikus

Szemben a hagyományos „szimmetrikus” fórumválasztó megállapodásokkal, melyek egyenlő jogokat és kötelezettségeket biztosítanak a feleknek, az aszimmetrikus jelző azon fórumválasztó megállapodások gyűjtőfogalma, melyek valamelyik fél számára *több jogot, nagyobb szabadságot* engednek. A fentiekben tárgyalt megállapodások mindegyike kapcsán elképzelhető, hogy ilyen aszimmetria megvalósul. Emiatt jelen tanulmányban e gyűjtőfogalmat használjuk azokra a fórumválasztó megállapodásokra, melyek alapján a felek által vállalt kötelezettségek nem kölcsönösek, illetve egyenlőek. Az aszimmetrikus fórumválasztások lehetnek viszonylag egyszerűek vagy igen komplexek is. Így például egy olyan vitarendező megállapodás, mely az egyik fél számára lehetővé teszi, hogy két bíróság előtt indítson eljárást, míg a másik felet arra kötelezi, hogy kizárólag egy bíróság előtt indítson pert, viszonylag egyszerűnek minősül.

Ugyanakkor egy aszimmetrikus fórumválasztó megállapodás sokszor komplex, és egyszerre *többfajta* fórumválasztó megállapodást foglal magában. Így például a fenti F) pont alatti fórumválasztó megállapodás egy kizárólagos és egy nem kizárólagos joghatósági megállapodást tartalmaz. Hasonlóan a G) pont szerinti hibrid fórumvá-

lasztó megállapodás, mely a felek számára választottbíró-sági vitarendezést köt ki, de valamelyik fél számára lehetővé teszi az állami bíróságok előtti pereskedést, ami egy választottbíró-sági megállapodást és egy joghatósági megállapodást rejt magában.

IV.

Az aszimmetrikus fórumválasztás alkalmazásának okai és problémái

Adódik a kérdés, hogy miért van erre szükség. Pusztán a gazdasági erőfölényben lévő fél öncélú kedvteléséről vagy jogászai agytornájáról van szó? Nyilvánvalóan nem, és ezt egy egyszerű példán keresztül szemléltetjük. Vegyünk például egy banki finanszírozást, ahol a bank egy több országban leányvállalattal rendelkező anyavállalattal köt bankhitelszerződést, és az ennek alapján folyósított kölcsön biztosítékaul különböző országok nyilvántartásaiba a leányvállalatok nevére bejegyzett ingatlanok és egyéb lajstromozott ingók szolgálnak. Nem kell sok képzelőerő ahhoz, hogy megállapítsuk, a bankhitelszerződésből számtalan fajta jogvita állhat elő a felek között: egy pusztán elszámolási jellegű jogvitára, amely a bank és az anyavállalat mint fő adós problémája, kiváló fórum lehet a választottbíráskodás, ahol a pénz- és tőkepiaci szak-tudással rendelkező választottbírák jelentik a garanciát a gyors és szakszerű vitarendezésre. De mi a helyzet akkor, ha például a leányvállalatok időközben elidegenítik a biztosítékokat, és olyan személyeket is perbe kellene vonni, akik nem részesei a választottbíró-sági megállapodásnak? Ellenük nyilván a rendes bírósági út a célravezető, sőt sokszor az egyedül lehetséges jogi megoldás, amennyiben a hitelező egy olyan határozatot szeretne a vitarendezési folyamat végén, amely a biztosíték fekvési helye szerinti országban végrehajtható. A fenti példa jól mutatja, hogy manapság a globalizáció és a gazdasági tranzakciók egyre komplexebbé válása miatt a hagyományos fórumválasztó megállapodások klasszikus formájukban mind kevésbé tudják szolgálni a piaci szereplők érdekeit. Így törvényszerű, hogy a piaci szereplők olyan új formákat keresnek, amelyek a megváltozott helyzetben is biztosítják számukra a hatékony vitarendezést.

Ugyanakkor az aszimmetrikus fórumválasztásokkal kapcsolatban *két alapvető elméleti* probléma merül fel. Először az aszimmetrikus fórumválasztások némi önellentmondást rejtenek magukban. Elvileg a felek a fórumválasztással az államok egymással versengő nemzetközi joghatóságaiból eredő bizonytalanságot akarják kiküszöbölni akként, hogy vitájukat egy meghatározott fórum elé utalják. Ugyanakkor aszimmetrikus fórumválasztás esetén az egyik fél mégis jogosult további fórum(ok) elé is vinni a jogvitát, így ez *a cél csak az egyik fél vonatkozásában teljesül* maradéktalanul, míg a kedvezményezett fél részére egyáltalán nem vagy csak részlegesen, akként,

¹⁴ „Le vendeur disposerait d'un délai de 8 jours pour décider si l'acheteur devait soumettre sa demande au tribunal néerlandais ou au tribunal arbitral nommément désignés par la clause. A défaut d'exercice de l'option dans un tel délai, l'acheteur devenait alors libre de choisir lui-même.” JEROME BARBET – PETER ROSHER: *Les Clauses de résolution de litiges optionnelles*. Revue de l'Arbitrage 2010/1. sz. 72–74.

Tanulmány

hogyan a fórumválasztó megállapodás legfeljebb bizonyos mértékben szűkíti az általa igénybe vehető fórumokat. E jellemzőből következik a második problémakör. Az aszimmetrikus fórumválasztás, melynek fő jellemzője az, hogy a feleket a szerződés alapján megillető jogok és kötelezettségek nem egyenlők, olyan több évszázados *jogintézményeknek és alapelveknek látszik ellentmondani*, mint a szinallagmatikus szerződések az anyagi jog területén vagy a fegyveregyenlőség elve, a tisztességes eljáráshoz való jog stb. az eljárásjog területén. A fenti elméleti problémák pedig a gyakorlatban azt eredményezik, hogy a jogalkalmazók bizonyos jogrendszerekben az aszimmetrikus fórumválasztó megállapodásokat nem vagy csak részben kényszerítik ki, ami egyrészt sérti a felek magánautonómiáját, másrészt jogbizonytalansághoz vezet.

V.

Nemzetközi jogi keretek

A fórumválasztó megállapodások fogalmának, céljának és főbb fajtáinak áttekintése után röviden összefoglaljuk a rájuk vonatkozó fontosabb európai uniós és nemzetközi jogforrásokat. Az elemzés során arra a kérdésre keressük a választ, hogy ezek a jogforrások kezelik-e, és ha igen, hogyan az aszimmetrikus fórumválasztó megállapodásokat.

1. A „brüsszeli rezsím”

Az Európai Unióban a joghatósági megállapodásokra az ún. brüsszeli rezsím jogforrásai tartalmazzák az alapvető szabályokat.¹⁵ A brüsszeli rezsím jelenleg hatályos szabályai az EU-tagállamokban közvetlen alkalmazandó, a nemzeti jogot megelőző jogforrásnak minősülnek, emiatt kiemelkedő jelentőséggel bírnak.

1.1. A Brüsszeli Egyezmény és bírói gyakorlata

Elsődlegesen célszerű felidézni az 1968. évi Brüsszeli Egyezmény 17. cikkét, amely a közösségi jogban elsőként kodifikált joghatósági megállapodásokat.¹⁶ A Brüsszeli

Egyezmény a kizárólagos joghatósági megállapodást tekintette alapértelmezettnek, de számolt azzal, hogy a felek aszimmetrikus joghatósági megállapodást kötnek. Ugyanakkor a Brüsszeli Egyezmény hiányossága, hogy nem határozta meg a kizárólagos joghatósági megállapodás fogalmát és annak pontos jogi hatásait sem, a bírói gyakorlatra hagyva ezek megválaszolását. E kérdés kapcsán néhány luxembourgi döntésre hagyatkozhatunk, amelyeket az alábbiakban röviden elemzünk. A kizárólagos joghatósági megállapodás fogalma kapcsán említést érdemel a luxembourgi bíróság egy korai döntése a *Meeth v. Glacetal* ügyben, melynek kapcsán az – akkori nevén – Európai Közösségek Bírósága az egyezményt tágan értelmezte, amikor a fenti cikk alapján érvényes joghatósági kikötésnek fogadta el Glacetal, a francia eladó és Meeth, a német vevő azon joghatósági megállapodását, hogy az eladót csak a francia bíróságok előtt, a vevőt pedig csak a német bíróságok előtt lehet perelni.¹⁷ Annak ellenére, hogy a joghatósági megállapodás nem egy, hanem párhuzamosan két állam bíróságainak joghatóságát jelölte ki, a testület úgy érvelt, hogy az érvényes, mivel jóllehet az általános szabállyal összhangban a felek lakóhelye szerinti bíróságok joghatóságát jelöli ki, ugyanakkor a megállapodásban részes fél számára a többi lehetséges bíróság joghatóságának felhívását egyidejűleg kizárta (*kölcsönösen egyedi kizárólagos megállapodás*). A luxembourgi bíróság értelmezésében a *Meeth–Glacetal*-féle joghatósági megállapodás pozitív hatással nem, csak negatívval rendelkezik.

Ezen túlmenően a Brüsszeli Egyezmény 17. cikke kifejezetten rendelkezett az aszimmetrikus joghatósági megállapodásokról is: „Amennyiben a joghatósági megállapodás csak az egyik fél javára került megkötésre, ez a fél jogosult bármely más bíróság előtt pert indítani, mely az Egyezmény alapján joghatósággal rendelkezik.”¹⁸

Az egyezmény 17. cikkének megfogalmazása alapján az aszimmetrikus megállapodás az egyik fél vonatkozásában csak pozitív, a másik fél vonatkozásában pozitív és negatív hatást is gyakorol. Az aszimmetrikus megállapodás értelmezése körében ugyanakkor az Európai Közösségek Bírósága az *Anterist-ügyben* kimondta: akkor lehet

15 A „brüsszeli rezsím” alatt jelen tanulmányban az alábbi jogforrások értendők: az 1968. évi Brüsszeli Egyezmény a joghatóságról és a határozatok végrehajtásáról polgári és kereskedelmi ügyekben (Brüsszeli Egyezmény).

A Tanács 44/2001/EK rendelete (2000. december 22.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (Brüsszel I rendelet).

Az Európai Parlament és Tanács 1215/2012/EU rendelete (2012. december 12.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról (átdolgozás) (átdolgozott Brüsszel I rendelet).

16 Az 1968. évi Brüsszeli Egyezmény a joghatóságról és a határozatok végrehajtásáról polgári és kereskedelmi ügyekben. A Brüsszeli Egyezmény 17. cikke az alábbiak szerint rendelkezik: „Article 17 – If the Parties, one or more of whom is domiciled in a Contracting State, have, by agree-

ment in writing or by an oral agreement evidenced in writing, agreed that a court or the courts of a Contracting State are to have jurisdiction to settle any disputes which have arisen or which may arise in connection with a particular legal relationship, that court or those courts shall have exclusive jurisdiction.” „17. cikk – Amennyiben a felek, akik közül egy vagy több Szerződő Államban rendelkezik lakóhellyel, írásbeli, vagy írásban igazolt szóbeli megállapodással megállapodtak, hogy egy Szerződő Állam bírósága vagy bíróságai rendelkeznek joghatósággal egy meghatározott jogviszonyból keletkezett vagy keletkezheto bármely jogvitájukra, azon bíróság vagy bíróságok joghatósága kizárólagos.” (Ford. a szerző.)

17 C-23/78. sz. Nikolaus Meeth – Glacetal SARL ügyben 1978. november 11. napján hozott ítélet.

18 „Article 17 [...] If the agreement conferring jurisdiction was concluded for the benefit of only one of the parties, that party shall retain the right to bring proceedings in any other court which has jurisdiction by virtue of this Convention.” (Ford. a szerző.)

megállapítani, hogy a joghatósági megállapodás *valamilyen* „fél javára” került megkötésre, ha a kedvezményezett fél abban név szerint meg van jelölve, vagy amellet, hogy a megállapodás megjelöli azokat a bíróságokat, ahol a felek perelhetők, az egyik fél számára szélesebb választási lehetőséget biztosít.¹⁹ Erre figyelemmel az ügyben az a joghatósági megállapodás, mely a bank székhelye szerinti ország bíróságának joghatóságát kötötte ki – tekintet nélkül arra, hogy melyik fél az alperes –, nem minősült aszimmetrikus joghatósági megállapodásnak.

1.2. A Brüsszel I rendelet és főbb problémák

A jelenleg hatályos átdolgozott Brüsszel I rendelet 25. cikke szabályozza a joghatósági megállapodásokat, de az új szabályozás több bizonytalanságot is felvet. Az első probléma, hogy ez a rendelet csak részben vette át a Brüsszeli Egyezmény korábbi szabályozását, és már kifejezetten nem rendelkezik az aszimmetrikus joghatósági klauzulákról. Ebből elvileg azt a következtetést is le lehetne vonni, hogy ez utóbbiak kikerültek a brüsszeli rezsime tárgyi hatálya alól. Azonban a rendelet vélelmet állít fel arra, hogy a felek által kikötött joghatóság kizárólagos, amiből *a contrario* az következik, hogy a felek nem csak kizárólagos joghatóságot köthetnek ki.²⁰ Az viszont nem egyértelmű, hogy egy aszimmetrikus joghatósági kikötés kizárólagos vagy nem kizárólagos joghatósági megállapodásnak minősül-e, illetve hogy milyen joghatást gyakorol. Álláspontunk szerint az aszimmetrikus joghatósági kikötésnek továbbra sincs akadálya, és annak hatása az egyik (kedvezményezett) fél részére csak pozitív, míg a másik fél részére pozitív és negatív is, jöllehet a végső szót ebben a kérdésben az Európai Unió Bíróságának kellene kimondania.

További bizonytalanságot jelent az aszimmetrikus joghatósági megállapodások vonatkozásában az alkalmazandó jog kérdése. A rendelet szerint a joghatósági megállapodásokra alkalmazandó jog kettős, mivel az alaki érvényességet maga a rendelet szabályozza, míg az anyagi érvényességre a felek által kikötött bíróság állama szerinti jog (*lex fori prorogati*) az irányadó, ideértve annak kollíziós normáit is. Az aszimmetrikus megállapodások anyagi érvényességével kapcsolatosan itt több kérdés is felmerül. Az első, hogy aszimmetrikus megállapodások esetén egyáltalán beszélhetünk-e egy irányadó jogról, vagy több irányadó jogról van szó, hiszen a megállapodás lényege,

hogy a mindkét fél számára kikötött fórumon felül az egyik fél jogosult egy további állam bíróságai előtt is pert indítani. A Brüsszel I rendelet által említett „felek által kikötött bíróság állama szerinti jog” tehát szükségszerűen több ország jogát jelenti. Álláspontunk szerint ezért egy aszimmetrikus joghatósági megállapodást célszerű úgy tekinteni, hogy az magában foglal egy kizárólagos és egy nem kizárólagos joghatósági megállapodást, s ezekre külön-külön kell meghatározni az irányadó jogot. A második kérdés, hogy egy joghatósági megállapodás aszimmetrikus jellegét vajon az alaki vagy az anyagi érvényesség körében kell-e értékelni, illetve egyáltalán ez érvényességi kérdés-e. Van olyan álláspont, mely szerint az aszimmetrikus jelleg az anyagi érvényesség körében kezelendő kérdés, ami azzal a következménnyel jár, hogy erre a problémára jelenleg nincs páneurópai megoldás, csak a tagállamok joga szerinti töredezett válaszok.²¹ Más vélemény szerint azonban az aszimmetrikus jelleg kapcsán nem érvényességi kérdéssről van szó, hanem a joghatósági megállapodás eljárásjogi hatásai körében vizsgálandó körülményről.²² Az álláspontunk az, hogy a fenti elméleti megkülönböztetés nem sok gyakorlati haszonnal szolgál, mivel a két probléma szorosan összefügg egymással: amennyiben ugyanis egy bíróság azon az állásponton van, hogy a fórumválasztó megállapodás jogszabályba ütközik, akkor azt emiatt érvénytelennek fogja tekinteni, és nem fog neki eljárásjogi joghatást tulajdonítani.

1.3. Egyéb szabályok

A brüsszeli rezsimmal kapcsolatban említést érdemel még, hogy a Brüsszel I rendelet a joghatósági megállapodások kapcsán deklarálja az ún. *separability elvet*, mely alapján a szerződés részét képező joghatósági megállapodást a szerződés egyéb rendelkezéseitől függetlenül kell kezelni, s pusztán azon az alapon nem lehet érvénytelennek tekinteni, hogy a szerződés maga érvénytelen.²³ Végül a joghatósági megállapodások párhuzamos eljárásokra gyakorolt hatásával kapcsolatosan a rendelet akként rendelkezik, hogy csak a kizárólagos joghatósági megállapodások esetén áll fenn a nem kikötött bíróságnak az a kötelezettsége, hogy a párhuzamos eljárást függessze fel és várja be a kikötött bíróság döntését saját joghatóságáról.²⁴ A fenti szabályozásban tehát az elmélet azon tétele

19 C-22/85 – Rudolf Anterist – Crédit lyonnais ügyben 1986. június 24. napján hozott ítélet.

20 Átdolgozott Brüsszel I rendelet 25. cikk (1) „Ha a felek – lakóhelyükre való tekintet nélkül – egy bizonyos jogviszonnyal kapcsolatban felmerült vagy a jövőben felmerülő jogviták eldöntésére valamely tagállam bíróságának vagy bíróságainak joghatóságát kötik ki, a megállapodás szerinti bíróság vagy bíróságok rendelkeznek joghatósággal, feltéve, hogy a szóban forgó tagállam joga értelmében a megállapodás az anyagi érvényességet illetően nem minősül semmisnek. Az ilyen joghatóság a felek eltérő megállapodásának hiányában kizárólagos.”

21 AHMED MUKARRUM: *The Legal Regulation and Enforcement of Asymmetric Jurisdiction Agreements in the European Union*. European Business Law Journal. Vol. 28. Issue 3. 2017. 412–413.

22 TREVOR HARTLEY: *Civil Jurisdiction and Judgments in Europe. The Brussels I Regulation, the Lugano Convention, and the Hague Choice of Court Convention*. Oxford, Oxford University Press, 2017. 265.

23 Átdolgozott Brüsszel I rendelet 25 (5) cikk.

24 Átdolgozott Brüsszel I rendelet 31 (2) cikk. „A 26. cikk sérelme nélkül, amennyiben valamely tagállam olyan bíróságát hívják fel, amelyre a 25. cikkben említett valamely megállapodás kizárólagos joghatóságot ruház, egy másik tagállam bármely bírósága felfüggeszti az eljárást

Tanulmány

köszön vissza, mely szerint csak a kizárólagos joghatósági megállapodásoknak van pozitív és negatív hatásuk, a nem kizárólagosak csak pozitív hatással rendelkeznek, így nem alkalmasak arra, hogy megakadályozzanak egy esetleges párhuzamos pereskedést.

2. A Luganói Egyezmény

A teljesség kedvéért megemlítjük az európai uniós országok, valamint az Európai Szabadkereskedelmi Társulás országai, Svájc, Norvégia és Izland között a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról és a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló új Luganói Egyezményt, mely az 1988. évi Luganói Egyezmény helyébe lépett.²⁵ Az új Luganói Egyezmény a joghatósági megállapodások vonatkozásában a brüsszeli rezsím fogalmát és egyéb lényeges szabályait veszi át (például a kizárólagosság vélelme).²⁶ Eltérés azonban, hogy az új Luganói Egyezmény egyrészt nem rendelkezik a joghatósági megállapodásoknak az azokat tartalmazó szerződéstől való függetlenségéről (*separability elv*), és nem rendezi a joghatósági megállapodásra irányadó jog kérdését. További fontos eltérés a jelenleg hatályos brüsszeli rezsimtől, hogy párhuzamos peres eljárás indítása esetén a „megelőzés elve” érvényesül, a joghatósági megállapodással kikötött bíróság nem élvez elsőbbséget, így a nem kikötött bíróság nem köteles az eljárást felfüggeszteni, amíg a kikötött bíróság dönt saját joghatóságáról.²⁷

3. Hágai Joghatósági Egyezmény

A joghatósági megállapodásokra irányadó nemzetközi jogforrások közül a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia égisze alatt 2005. június 30-án megkötött joghatósági megállapodásokról szóló egyezményt (Hágai Joghatósági Egyezmény) kell megemlíteni, amelyet sok szempontból a választottbíráskodás területén oly sikeres New York-i Egyezmény sikere hívott életre.²⁸ A Hágai Joghatósági

Egyezmény a jogbiztonság érdekében főszabályként a kizárólagos joghatósági megállapodásokat szabályozza, és – okulva a brüsszeli rezsím definíciós hiányosságaiból – meg is határozza azok fogalmát.²⁹ Az egyezmény meghatározása szerint a kizárólagos joghatósági megállapodás olyan két vagy több fél közötti megállapodás, amely egy konkrét jogviszonyból keletkezett vagy esetleg keletkező jogvita eldöntése céljából kiköti az egyik szerződő állam bíróságainak, illetve az egyik szerződő állam egy vagy több meghatározott bíróságának a joghatóságát, és ezzel kizárja minden más bíróság joghatóságát [3. cikk a)]. A fenti definíciót meghaladóan a Hágai Joghatósági Egyezmény kifejezetten megerősíti a joghatósági megállapodások kizárólagosságának vélelmét is [3. cikk b)].

Az aszimmetrikus megállapodások főszabályként nem tartoznak az egyezmény tárgyi hatálya alá, ugyanakkor kivételt képeznek azok a joghatósági megállapodások, amelyek egy azonos szerződő állam bíróságai között engednek valamely fél részére szélesebb választási lehetőséget, és az egyezmény értelmezésében kizárólagos joghatósági megállapodásnak minősülnek. Például X pert indíthat Y ellen a rotterdami vagy amszterdami körzeti bíróság előtt, de Y csak az amszterdami körzeti bíróság előtt indíthat pert X ellen.³⁰

Az egyezményhez fűzött Hartley–Dogauchi-jelentés a kizárólagos joghatósági megállapodásokra példákat is ad, megkönnyítve a jogalkalmazó feladatát. Jóllehet a tanulmány tárgyát a Hágai Joghatósági Egyezmény tárgyi hatálya alá főszabályként nem tartozó aszimmetrikus megállapodások képezik, elhatárolási kérdések miatt érdemes röviden ismertetni az egyezmény által kizárólagosnak tekintett joghatósági megállapodásokat. A Hartley–Dogauchi-jelentés alapján – az abban szereplő példákat az életszerűség kedvéért tetszőleges bíróságokkal behelyettesítve – kizárólagos joghatósági megállapodásnak számítanak az alábbi kikötések:

„A magyar bíróságok joghatósággal rendelkeznek a jelen szerződésből eredő jogviták elbírálására.”

mindaddig, amíg a megállapodás alapján felhívott bíróság meg nem alapítja, hogy nem rendelkezik joghatósággal a megállapodás alapján.”

25 Ld. a Tanács 2009/430/EK határozata (2008. november 27.) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló egyezmény megkötéséről.

26 Ld. új Luganói Egyezmény 23 (1) cikk.

27 Ld. Új Luganói Egyezmény 27. cikk, mely alapján a megelőzés elve érvényesül. A brüsszeli rezsím kapcsán a vonatkozó szabály módosítására a 2002-ben hozott – éles szakmai kritikát kiváltó – Gasser-ítélet (C-116/02 Erich Gasser GmbH v. MISAT Srl ügy) miatt került sor az Brüsszel I rendelet 2015. évi felülvizsgálata során.

28 A Hágai Joghatósági Egyezményt az Európai Unió kötötte meg a tagállamok által átruházott hatáskörben. Az egyezmény szövegét a Tanács 2009. február 26-i, a joghatósági megállapodásokról szóló egyezménynek az Európai Közösség nevében történő aláírásáról szóló 2009/397/EK határozata I. sz. melléklete tartalmazza. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex:32009D0397>. Az egyezményt a Tanács 2014/887/EU határozata (2014. december 4.) hagyta jóvá. Az EU-n kívül az egyezmény jelentősebb aláírói Kína, az Amerikai Egye-

sült Államok, Ukrajna, Mexikó és Szingapúr, utóbbi két országban és az EU-ban az egyezmény 2015. október 1. napján lépett hatályba.

29 Ennek oka, hogy az egyezmény 5. cikke szerint a felek által kikötött bíróságra rótt azon pozitív kötelezettség, hogy gyakorolja joghatóságát és tárgyalja az ügyet, valamint a 6. cikk szerint minden más bíróságot terhelő azon negatív kötelezettség, hogy szüntesse meg vagy függessze fel az eljárást, a nem kizárólagos joghatósági megállapodások esetében nem lenne biztosítható, így jogbizonytalanság alakulhatna ki. Exploratory Report by Trevor Hartley and Masato Dogauchi (Hartley–Dogauchi-jelentés), 47–48. pont. Ettől függetlenül a szerződő államok külön nyilatkozattal vállalhatják, hogy a nem kizárólagos joghatósági megállapodások alapján hozott ítéletek elismerése és végrehajtása tekintetében az egyezmény rendelkezéseit is alkalmazzák. Ld. Hágai Joghatósági Egyezmény 22. cikk.

30 Ld. HARTLEY: i. m. 242.

„A jelen szerződésből eredő jogvitákat a Debreceni Törvényszék vagy a Pécsi Törvényszék előtt kell megindítani.”³¹

Ugyanakkor nem minősülnek kizárólagos joghatósági megállapodásnak a következő kikötések:

„A magyar bíróságok nem kizárólagos joghatósággal rendelkeznek a jelen szerződésből eredő jogviták elbírálására.”

„A jelen szerződésből eredő jogviták megindíthatók a magyar bíróságok előtt, anélkül, hogy ez korlátozná bármely más bíróság joghatóságát a saját joga szerint.”

„A jelen szerződésből eredő jogvitákat a Pécsi Törvényszék előtt vagy a Párizsi Kereskedelmi Bíróság előtt kell megindítani, minden más bíróság joghatóságának kizárásával.”³²

Hasonlóan, a *Meeth–Glacetal*-féle joghatósági megállapodás, jóllehet a brüsszeli rezsím szerint érvényes kizárólagos joghatósági megállapodásnak minősült, a Hágai Joghatósági Egyezmény definíciója szerint nem, mivel egynél több szerződő állam bíróságainak joghatóságáról rendelkezik.

Az egyezmény – a *separability elv* nyomán – rögzíti, hogy a szerződés részét képező joghatósági megállapodás a szerződés többi részétől független, és érvényességét nem lehet csupán azon az alapon vitatni, hogy a szerződés érvénytelen [3 d) cikk]. Hasonlóan a brüsszeli rezsímhez, a Hágai Joghatósági Egyezmény a joghatósági megállapodások anyagi érvényességének kérdését a nemzeti jogra hagyja (*lex fori prorogati*), mely utóbbiba beletartoznak a nemzeti jog kollíziós szabályai is.³³ A Hágai Joghatósági Egyezmény alapján a kizárólagos joghatósági megállapodás fő hatása egyrészt, hogy a kikötött bíróság joghatóságát megalapozza, és azt a joghatóság gyakorlására, az ügyben való eljárásra kötelezi (pozitív hatás), másrészt, hogy a párhuzamos eljárások kockázatát csökkenti, mivel minden más bíróságot a joghatóság gyakorlásától való tartózkodásra kötelez, azzal, hogy ezek az eljárás megszüntetésére vagy felfüggesztésére kötelesek (negatív hatás), harmadrészt, hogy a kizárólagos joghatósági megállapodással kikötött bíróság határozata a többi szerződő államban az elismerési és végrehajtási szakaszban kedvező elbírálásban részesül, így a határozat elismerésének vagy végrehajtásának megtagadására csak szűk körben, az egyezményben taxatív felsorolt okok alapján van lehetőség (8–9. cikk.).

4. Választottbírói megállapodások

A nemzetközi fórumválasztó megállapodásokra irányadó jogforrások közül röviden meg kell említeni a választottbíráskodás területén megkerülhetetlen 1958. évi New York-i

Egyezményt,³⁴ az Európai Választottbíráskodási Egyezményt³⁵ és az UNCITRAL modell törvényt.³⁶ A fenti jogforrások ugyan nem tartalmazzak közvetlen rendelkezést aszimmetrikus fórumválasztó megállapodásokra, de meghatározzák a választottbírói megállapodás fogalmát,³⁷ egyúttal lefektetik azokat az általános elveket, amelyek a választottbírói megállapodásokra alkalmazandók: így egyrészt a nemzetközi választottbírói megállapodások vélelmezett érvényességének elvét (*presumed validity*), valamint a *separability* elvet, mely alapján a választottbírói megállapodás érvényessége független az azt tartalmazó szerződés esetleges érvénytelenségétől.³⁸

A fenti jogforrások alapján a választottbírói jogirodalomban egységes az a nézet, hogy a választottbírói megállapodásoknak alapvetően két fő joghatásuk van, egy pozitív és egy negatív. Míg a pozitív hatás a választottbírók részére hatáskört alapít, addig a negatív hatás megfosztja az állami bíróságokat a hatáskörtől.³⁹ Jóllehet a New York-i Egyezmény és az Európai Választottbíráskodási Egyezmény az aszimmetrikus fórumválasztás problémáját közvetlenül nem szabályozza, számos kérdés eldöntését a *nemzeti jogra hagyja*. Így például az Európai Választottbíráskodási Egyezmény a párhuzamos eljárások körében a választottbírói szerződés létrejöttét, érvényessége kapcsán kollíziós módszerrel több lépésben határozza meg a választottbírói szerződésre irányadó jogot [VI. cikk 2. bekezdés a–c) pont], továbbá a választottbírói határozat elismerésének és végrehajtásának megtagadási okaként szabályozza azt az ese-

34 A külföldi választottbírói határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezmény, hazánkban kihirdette az 1962. évi 25. törvényerejű rendelet, II. cikk. Jelen állás szerint 164 ország csatlakozott a New York-i Egyezményhez, <http://www.newyorkconvention.org/list-of-contracting-states>.

35 A nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló, Genfben 1961. április 21-én kelt Európai Egyezmény, hazánkban kihirdette az 1964. évi 8. törvényerejű rendelet.

36 Az Egyesült Nemzetek Szervezete Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága által 1985-ben kiadott, 2006-ban felülvizsgált nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló mintatörvény („modell törvény”). A modell törvény, jóllehet önmaga közvetlenül nem kötelező erejű jogi aktus, a nemzetközi gyakorlatban mégis meghatározó szerepet tölt be. Jelenleg 83 ország fogadta el jogalkotásának alapjául. https://uncitral.un.org/en/texts/arbitration/modellaw/commercial_arbitration.

37 A New York-i Egyezmény II (1) cikke alapján a választottbírói megállapodás olyan írásbeli megállapodás, amelyben a felek arra vállalkoznak kötelezettséget, hogy meghatározott – akár szerződéses, akár szerződésen kívüli – jogviszonyból keletkezett vagy keletkezhető összes vagy valamely jogvita esetére választottbírói döntésének vetik alá magukat. A modell törvény 7 (1) cikke alapján „választottbírói megállapodás” a felek megállapodása, amelyenél fogva meghatározott, akár szerződéses, akár szerződésen kívüli jogviszonyukból keletkező, már felmerült vagy a jövőben felmerülő valamennyi vagy bizonyos vitájukat választottbíráskodásnak vetik alá.

38 Ld. New York-i Egyezmény II. cikk, modell törvény 16 (1) cikk és 8. cikk.

39 MAURO RUBINO-SAMMARTANO: *International Arbitration Law and Practice*. New York. JurisNet LLC, 2014. 292–293; CHRISTOPHE SERAGLINI – JEROME ORTSCHIEDT: *Droit de l'Arbitrage Interne et International*. LGDJ, Lextenso, 2019. 642.;

31 Hartley–Dogauchi-jelentés 108. pont.

32 Harley–Dogauchi-jelentés 109. pont.

33 Harley–Dogauchi-jelentés 125–126. pont.

Tanulmány

tet, amikor a határozat alapjául szolgáló választottbíró-sági szerződés érvénytelen felek által kikötött jog, vagy azon ország joga alapján, ahol a választottbíró-sági határozatot hozták [IX. cikk 1. bekezdés a) pont]. A New York-i Egyezmény a választottbíró-sági határozat elismerésének és végrehajtásának megtagadása körében a fentivel azonos szabályt tartalmaz, és kiegészül a közrendbe ütközéssel, melyet szintén azon ország nemzeti joga tölt meg tartalommal, ahol a határozat elismerését, végrehajtását kéri.⁴⁰ A fenti rendelkezések így közvetett módon hatással lehetnek az aszimmetrikus fórumválasztó megállapodások érvényességére.

VI. Összefoglalás

A fórumválasztó megállapodásokra irányadó fenti jogforrásokból látható, hogy a jogalkotók célja az volt, hogy a felek számára a jogvitájukat elbíráló fórum megválasztására viszonylag széles autonómiát adjanak. Megállapítható, hogy fenti *nemzetközi jogforrások* a fórumválasztó megállapodások számára kedvező jogi kereteket teremtenek, és azok érvényességét és hatékony érvényesülését

elősegítő olyan jogelveket tartalmaznak, mint a *separability* elv, a kizárólagos joghatósági megállapodás vélelme stb. A vizsgált nemzetközi jogforrások az aszimmetrikus fórumválasztó megállapodásokra *nem* tartalmaznak sem külön szabályozást, mely többletfeltételtől tenné függővé azok érvényességét, sem a hagyományos megállapodásoktól eltérő érvénytelenségi okokat. A Brüsszel I rendelet ugyan a nem kizárólagos joghatósági megállapodások eljárásjogi hatását párhuzamos eljárások tekintetében korlátozza, azonban (i) jelenleg nem egyértelmű, hogy az aszimmetrikus joghatósági megállapodások mennyiben minősülnek nem kizárólagos joghatósági megállapodásoknak, (ii) ez a joghatósági megállapodások három fő gyakorlati hatása közül csak az egyiket, a párhuzamos eljárások kérdését érinti.

Az aszimmetrikus fórumválasztó megállapodások „kedvező” nemzetközi jogi kezelése mellett azonban azt is látnunk kell, hogy Brüsszel I rendelet, a Hágai Egyezmény, valamint a New York-i és Európai Egyezmények a fórumválasztó megállapodások *anyag*i érvényességének kérdését a *nemzeti jogba* utalják. Ezzel gyakorlatilag fenntartják a nemzeti jogalkotásnak és jogalkalmazásnak azt a lehetőséget, hogy az aszimmetrikus fórumválasztó megállapodásokat érvénytelennek tekintse, illetve megvonja azoktól az eljárásjogi hatásokat. Az, hogy az egyes nemzeti jogrendszerek mennyiben élnek ezzel a lehetőséggel, további vizsgálódás tárgyát képezheti, ez azonban a jelen tanulmány terjedelmi kereteit meghaladja.

⁴⁰ New York-i Egyezmény V. cikk 1) bekezdés a) pont, V. cikk 2) bekezdés b) pont.

A KERESKEDELMI VÁLASZTOTTBÍRÓSÁG ÉVKÖNYVE 2019–2020

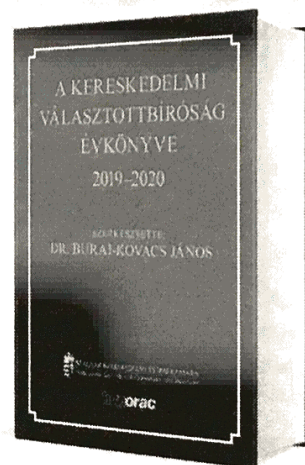
SZERKESZTŐ: Burai-Kovács János

ÁRA: 9000 Ft

„A 2019-es és a 2020-as év a 2017-es választottbíró-sági törvény és a Kereskedelmi Választottbíró-ság Eljárási Szabályzatának gyakorlati próbáját jelentette. A 2020-as a Covid-19 pandémiával külön kihívást jelentett a magyarországi választottbíráskodás új rendszerének.

A vizsga – az eredmények azt tükrözik – jól sikerült. A választottbíráskodás nem állt le, az intézmény és a választottbírák az eljárási szabályok adta kereteket használva gyorsan reagáltak, online tárgyalások folytak, a jogi képviselők képzése, a választottbírák továbbképzése folytatódott a korszerű online technikák igénybevételével.”

„A jelen kötet egyúttal tisztelgés a 2019-ben a 70. születésnapját ünneplő Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Választottbíró-ság előtt. A kötet válogatást tartalmaz magyar és angol nyelven jogtudósok, elméleti és gyakorlati szakemberek munkáiból, és tartalmazza a 2018 júliusától 2019. december 31-ig terjedő időszakban a Kereskedelmi Választottbíró-ság eljáró tanácsai által hozott anonimizált döntéseket is. Az évkönyv a választottbíró-sági törvényt, az UNCITRAL Model Law még hiányzó magyar nyelvű kommentárját és a Kereskedelmi Választottbíró-ság Eljárási Szabályzatát és segédanyagait is tartalmazza magyar és azon idegen nyelveken, amelyek még nem jelentek meg hozzáférhető formában.”

Részletek a szerkesztő előszavából

www.hvgorac.hu → Polgári eljárásjog

HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 1037 Budapest, Montevideo u. 14. ☎ +36 1 340 2304 ✉ +36 1 349 7600 ■ info@hvgorac.hu